

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-97>

УДК 343.148

Молчанов В.І., Молчанова В.П.

Одеський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Анотація. У даній статті розглянуто визначення судової експертизи. Наведено застосування існуючих класифікацій при визначенні й розмежуванні експертних спеціальностей і компетенції експерта, а також особливостей проведення тих або інших різновидів експертиз. Перераховано дві основні критерії класифікації судових експертиз: організаційно-процесуальні і галузеві, тобто за галузями спеціальних знань. Зазначені різні класифікаційні системи, які давно і широко використовуються в науковій діяльності в попередній час таких вчених як Х. Зігварта, Ю.Л. Воронина та С.С. Розової. Запропоновано один із варіантів визначення терміну «класифікація» та розкрито поняття «клас судової експертизи». Проведений аналіз різних точок зору на теорію класифікації судових експертиз; вивчені логічні принципи, які лежать в основі наукової класифікації; перераховані правила, які застосовувалися різноманітними вченими, при розробці своїх різновидів класифікацій експертиз. Зазначено, що в сьогодення так і відсутнє поняття «спеціальні знання», та вказано, що ці «спеціальні знання» і являються важливою основою класифікації. Керуючись принципами побудови наукової класифікації, у статті виділена найбільш розповсюджена класифікація судових експертиз з науковим розкриттям викладених понять: 1. залежно від об'єму (основні та додаткові експертизи); 2. за послідовністю проведення (первинні та повторні експертизи); 3. за кількістю експертів які призначені для проведення дослідження (одноособові та багатособові); 4. за характером спеціальних знань (комісійні (однорідні) та комплексні експертизи); 5. за місцем проведення експертизи (в експертній установі та окремі особи, які не працюють у таких установах) та приведена більш детальна класифікація судових експертиз за спеціальними знаннями (класом та родом) таких як криміналістичні, інженерно-технічні, товарознавчі, економічні, у сфері інтелектуальної власності та спеціальні експертизи.

Ключові слова: судова експертиза, спеціальні знання, клас судової експертизи, види судових експертиз, критерії класифікації експертиз, класифікація судових експертиз.

Molchanov Vadym, Molchanova Valentyna
Odesa Scientific-Research and Forensic Science Center
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

CLASSIFICATION OF FORENSIC EXAMINATIONS

Summary. In this article it is considered definitions of judicial examination. Applications existing on sygodnyshn_y day of classifications during the determining and differentiation of expert specialties and competence of the expert and also features of carrying out these or those kinds of examinations are given. Two main criteria of classification of judicial examinations which are applied in the present are listed: Organizationally procedural and branch, that is on the industries of special knowledge. The specified different classification systems which are also widely used long ago in scientific activity in preliminary time of such outstanding and famous scientists (our and foreign) as X. Zihvarta, Yu.L. Voronyna and S.S. Rozovoi. Definition of the term "classification" is offered one of options and the concept "class of judicial examination" is opened. The expanded analysis of the different points of view on the theory of classification of judicial examinations is carried out; The logical principles which are the cornerstone of scientific classification Are studied; rules which were applied by our and foreign various scientists, when developing the kinds of classifications of examinations are listed. It is specified that in the present and there is no concept "special knowledge", and it is specified that these "special knowledge" and is an important basis of classification. Being guided by the principles of creation of scientific classification, in article it is allocated classification of judicial examinations with scientific disclosure of the stated concepts is most widespread: 1. depending on volume "to a ¼ m (there are main and additional examinations); 2. behind the sequence of carrying out (there are primary and repeated examinations); 3. by the number of experts who are intended for carrying out a research (individual and bagatoosobov, that is involvement of several experts); 4. on the nature of special knowledge (commission (uniform) and complex examinations); 5. at the venue of examination (within expert to establishment and individuals who do not work in such institutions) and more detailed classification of judicial examinations on special knowledge (a class and a sort) such as criminalistic, technical, tovaroznavch i, economic, in the sphere of intellectual property and special examinations is given.

Keywords: forensic expertise, special knowledge, forensic class, types of forensic expertise, criteria for classification of expertise, classification of forensic expertise.

Постановка проблеми. В даний час можна вважати, що загальна теорія судової експертизи, яка ґрунтується на єдності інтегрованої природи всіх родів і видів судових експертиз, сформувалася як самостійна наука. В її зміст входять узагальнені уявлення про завдання та об'єкти судової експертизи, суб'єкти судово-експертної діяльності, приватні судово-експертні теорії і вчення, основи методології експертних досліджень, класифікація

судових експертиз та судово-експертних методик, інформатизація і комп'ютеризація судово-експертної діяльності та цілий ряд інших проблем.

Одним з фундаментальних питань в теорії судової експертизи є класифікація. Питання універсальне для будь-якої науки, оскільки не існує некласифікованих наукових знань.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мис-

тецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Класифікація судових експертиз є дуже важливою, оскільки в теоретичному плані дозволяє охопити всі види експертиз, визначити взаємозв'язок між ними. У практичному плані класифікація застосовується при визначенні й розмежуванні експертних спеціальностей і компетенції експерта, а також особливостей проведення тих або інших різновидів експертиз. Від класифікації судових експертиз залежать організація роботи експертної установи, його штатна чисельність, напрями формування й удосконалення бази приладів, програми підготовки й підвищення кваліфікації експертів певного профілю.

Класифікація судових експертиз здійснюється за двома основними критеріями: організаційно-процесуальним і галузевим, тобто за галузями спеціальних знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні класифікаційні системи давно і широко використовуються в науковій діяльності. У будь-якій галузі наукового знання можна знайти класифікаційні побудови різного роду об'єктів. Так, ще в 1909 році відомий логік Х. Зігварт писав: «Класифікація всієї сукупності того, що містить всесвіт, була б логічно завершеним пізнанням, уклавши в собі все» [2]. У вітчизняній логіко-філософській літературі 70-х – початку 80-х років ХХ століття обговорювалася ідея про формування загальнонаукової теорії класифікації як цілісної системи знань [3]. Спроби формування такої теорії робилися і на міжнародному рівні, зокрема, у 1985 році була створена Міжнародна федерація класифікаційних наукових товариств. Однак уже в 1986 році С.С. Розова, один з провідних вітчизняних фахівців у галузі класифікації, відзначала, що надії створити універсальні алгоритми класифікації поки не виправдалися по ряду причин, серед яких виділялися неясність самого поняття «класифікація», відсутність чітких уявлень про класифікацію як особливого роду феномену пізнання, проблеми класифікації в різних галузях знання [4].

Загальнонаукова теорія класифікації і на сьогоднішній день не сформована і представлена лише окремими напрямками досліджень. Її відсутність породжує необхідність формування теорії класифікаційних досліджень в рамках окремо взятих наук, до числа яких, без сумніву, належить судова експертиза. Тим часом наявні в логіко-філософській науці дослідження класифікаційних проблем можуть і повинні бути використані в розвитку теорії класифікації судових експертиз.

Розробки в області класифікації судових експертиз представляють собою необхідні умови ефективного використання спеціальних знань в боротьбі зі злочинами в різних сферах [5].

У науковій літературі розумінню сутності судової експертизи присвячено чимало праць: Т.В. Авер'янова, В.Д. Арсен'єв, Р.С. Белкін, В.М. Галкін, А.В. Дулов, П.П. Іщенко, Ю.Г. Корухов, В.М. Махов, Ю.К. Орлов, І.Л. Петрухін, Р.Д. Рахунов, Є.Р. Росінська, М.О. Селіванов, О.Р. Шляхов та ін. Однак, незважаючи на це, не склалося єдності щодо класифікації судових експертиз, що і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося раніше, чіткого визначення класифікації в науці не існує. Визначення класифікації можна виложити як розподіл деякої сукупності об'єктів за окремими ознаками, результатом якого стає поява системи супідрядних об'єктів. Даний погляд носить загальнонауковий характер, і для застосування його в теорії судових експертиз потрібна певна трансформація.

Переносючи загальну філософсько-логічну класифікацію в сферу окремої науки, слід брати до уваги вже існуючі теоретичні та практичні розробки в цій галузі знань. Клас судової експертизи – експертні дослідження, що об'єднуються спільністю знань, які служать джерелом формування теоретичних і методичних основ судових експертиз, і об'єктів, досліджуваних на базі цих знань [6].

Проведений аналіз різних точок зору на теорію класифікації судових експертиз показує, що єдиного розподілу не існує, а ті, що існують – засновані на суб'єктивній точці зору авторів. У такій ситуації виникає необхідність побудови логічно-вірної класифікацією, що відповідає певним правилам.

Багато авторів, будуючи свою класифікацію, керуються не тільки практичним і науковим досвідом, але й інтуїцією. Вони зовсім забувають, що існують правила поділу понять. Це логічні принципи, що лежать в основі наукової класифікації. Ось ці правила:

1. Розподіл має бути відповідним, тобто має бути перераховані всі види цього поняття.

2. Розподіл має проводитися тільки по одній підставі, тобто у процесі ділення обрана ознака повинна залишатися однією і тією же, і не підмінюватися (замінюватися) іншою ознакою.

3. Члени поділу повинні виключати один одного, тобто конкретний предмет або явище повинні знаходитися тільки у складі одного будь-якого видового поняття і не входити до складу іншого видового поняття.

4. Поділ має бути безперервним, тобто у процесі ділення потрібно переходити до найближчих видів не пропускаючи їх [7].

Аналізуючи існуючі класифікації, можна зробити висновок, що жодна з них не відповідає всім правилам. Всі класифікації мають кілька різних підстав, види судових експертиз не виключають один одного.

Для побудови класифікації, що відповідає логічним правилам, слід вибрати єдину підставу розподілу. На нашу думку, одну з таких підстав можна знайти у визначенні судової експертизи. Судова експертиза – дослідження через обізнаних осіб у судовому процесі таких предметів і явищ, які не можуть бути пояснені за допомогою одних тільки юридичних знань, а вимагають професійних знань (наукових, технічних, промислових, ремісничих) [8]. Цьому визначенню більше ста років, але воно і на сьогоднішній день не втратило своєї науковості.

Аналізуючи визначення, можна говорити про «спеціальні знання» як про важливу основу класифікації. Необхідність в знаннях в якійсь певній галузі є умовою призначення експертизи, а також критерієм вибору експерта. Отже, область спеціальних знань може лежати в основі класифікації.

Таблиця 1

Класифікація судових експертиз за спеціальними знаннями [10]

№	Клас	Род
1.	Криміналістичні	Почеркознавча Авторознавча Технічна експертиза документів Експертиза зброї Трасологічна Вибухотехнічна Фототехнічна Біологічна Матеріалів, речовин та виробів
2.	Інженерно-технічні	Інженерно-транспортна Будівельно-технічна Комп'ютерно-технічна Оціночно-будівельна Оціночно-земельна Електротехнічна
3.	Товарознавчі	Продовольчі товари Непродовольчі товари Автотоварознавча
4.	Економічні	Економіка підприємства Фінансово-економічна Бухгалтерська
5.	У сфері інтелектуальної власності	Промислові зразки Комерційні (фірмові) найменування Торговельні марки, географічне зазначення
6.	Спеціальні	Екологічні Психіатричні Медичні Ветеринарні тощо

В сьогоднішньому законодавстві України не дає конкретного визначення поняттю «спеціальні знання». Традиційно в юридичній літературі під цим терміном прийнято розуміти систему теоретичних знань і практичних навичок в галузі конкретної науки або техніки, мистецтва або ремесла, отриманих шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду і необхідних для вирішення питань, що виникають під час розгляду справи. Найменування «спеціального знання» має відображатися в назві видів, родів і класів судових експертиз.

Керуючись принципами побудови наукової класифікації, ми виділили найбільш розповсюджену класифікацію судових експертиз:

1. Залежно від об'єму: основні та додаткові експертизи.

Основною є експертиза, яка повністю вирішує всі завдання, поставлені перед нею відносно справи, що розслідується.

Додаткова експертиза проводиться в разі суттєвої зміни попередніх обставин або якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, судом може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам) [9].

2. За послідовністю проведення: первинні та повторні експертизи.

Первинна експертиза – це експертиза, яка проводиться по матеріалам справи вперше.

Якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, судом може бути призначена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові (експертам) [9].

3. За кількістю експертів які призначені для проведення дослідження: одноособові (прово-

диться одним експертом) та багатоособові (група експертів, які призначаються для проведення досліджень).

4. За характером спеціальних знань: комісійні (однорідні) та комплексні експертизи.

Комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань [9].

Комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямків у межах однієї галузі знань [9].

Більш розширений вид класифікації судових експертиз за спеціальними знаннями наведений у таблиці 1.

5. За місцем проведення експертизи: в експертній установі та окремі особи, які не працюють у таких установах.

В основі поділу експертиз на класи за спеціальним знанням лежить поділ наук, який є базовим, при здійсненні конкретного експертного дослідження. З точки зору на те, що процес накопичення і диференціації наукового знання безперервний, класифікація, запропонована в таблиці, є відкритою.

Висновки. Проблема судово-експертних класифікацій стає найбільш значущою при призначенні і оцінці результатів експертного дослідження. Часто, визначаючи рід або вид експертизи, особа, яка призначається її, визначає галузь спеціальних знань, об'єкти і методи дослідження. На жаль, процесуальні суб'єкти, які призначають судові експертизи, мають дуже туманне уявлення про їх класи, роди і види. Тому важливою складовою інформатизації судово-експертної діяльності є створення баз даних для судів і правоохоронних органів, що містять розгорнуті відомості про дослідження, які проводяться в тому чи іншому закладі. Підводячи підсумки, судові експерти-

зи можна класифікувати за такими ознаками: залежно від об'єму (основні та додаткові експертизи); за послідовністю проведення (первинні та повторні експертизи); за кількістю експертів які призначені для проведення дослідження (одноособові та багатоособові); за характером спеціальних знань (комісійні (однорідні) та комплексні експертизи); за місцем проведення експертизи (в експертній установі та окремі особи, які не працюють у таких установах).

Список літератури:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 20.02.2020).
2. Зигварт Х. Логика. Том 2. Учение о методе. Санкт-Петербург, 1909. 368 с.
3. Воронин Ю.Л. Теория классифицирования: надежды и действительность. Новосибирск, 1981. 185 с.
4. Розова С.С. Классификационная проблема в современной науке. Новосибирск, 1986. 216 с.
5. Чаадаев С.Г. Судебно-экономическая экспертиза. *Черные дыры в российском законодательстве*. 2001. № 1. 96 с.
6. Зинин А.М. Судебная экспертиза. Москва, 2002. 320 с.
7. Гетманова А.Д. Логика. Москва, 1986. 164 с.
8. Иванов С.Ф. Бухгалтерская экспертиза в судебном процессе. Санкт-Петербург, 1913. 222 с.
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 20.04.2020).
10. Офіційний сайт Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: <http://expertise.odessa.ua/> (дата звернення: 20.04.2020).

References:

1. The Law of Ukraine (February 25, 1994). Pro sudovu ekspertyzu [On Judicial Examination]. № 4038-XII / Kyiv: Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/4038-12> (accessed: 20.04.2020).
2. Zyhvart, X. (1909). Lohyka. Tom 2. Uchenye o metode [Logic. Volume 2. Scientists in a method]. Sankt-Peterburh. (in Russian)
3. Voronyn, Yu.L. (1981). Teoriya klassifitsirovaniya: nadezhdy i deystvitel'nost' [Theory of classification: hopes and reality]. Novosibirsk. (in Russian)
4. Rozova, S.S. (1986) Klassyfykatsyonnaia problema v sovremennoi nauke [Classification problem in modern science]. Novosybyrsk. (in Russian)
5. Chaadaev, S.H. (2001). Sudebno ekonomicheskaya ekspertiza [Judicial economic examination]. *Chernye dyry v rossiyskom zakonodatel'stve*, no. 1, 96 p. (in Russian)
6. Zynyn, A.M. (2002). Sudebnaia ekspertiza [Judicial examination]. Moskva. (in Russian)
7. Hetmanova, A.D. (1986). Lohyka [Logic]. Moskva. (in Russian)
8. Yvanov, S.F. (1913) Bukhgalterskaya ekspertiza v sudebnom protsesse [Accounting examination in trial]. Sankt-Peterburg. (in Russian)
9. Code of Ukraine (March 18, 2004). Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Civil Procedural Code of Ukraine] № 1618-IV. Kyiv: Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 20.04.2020).
10. Ofitsiyni sait Odeskoho naukovo-doslidnoho ekspertno-kryminalistychnoho tsentru MVS Ukrainy. Available at: <http://expertise.odessa.ua/> (accessed: 20.04.2020).